

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بوستان سعدی

مشرف الدین مصلح الدین بن عبداللہ سعدی شیرازی

بر اساس نسخہ محمد علی شریف

به کوشش و ویرایش:

کافم عابدینی مطلق

پدیدآورنده: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۶۹۱ ق؟

عنوان: بوستان سعدی

تکرار نام پدیدآورنده: بکوشش و ویرایش کاظم عابدینی مطلق

مشخصات نشر: قم، انتشارات بزم قلم.

مشخصات ظاهری: ۲۱۶ ص

ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۹۴-۵۸-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: شعر فارسی - قرن ۷.

شناسه افزوده: فروغی، محمدعلی، ۱۲۵۴-۱۳۲۱ - مصحح.

شناسه افزوده: عابدینی مطلق، کاظم، ۱۳۴۵ - ویراستار.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۵۲۰۴ pir

رده بندی دبیر: ۱/۳۱ فا ۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۴۳۸۶۵

بوستان سعدی

تألیف: مشرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی

به کوشش و ویرایش: کاظم عابدینی مطلق

ناشر: انتشارات بزم قلم

نوبت و سال چاپ: اول ۱۳۹۶

صفحه و قطع: ۲۱۶ صفحه وزیری

تیراژ: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۹۴-۵۸-۱

قم. انتشارات بزم قلم

ایمیل: Bazmeghalam@yahoo.com

شماره تماس: ۰۹۱۹۵۴۱۰۹۷۳-۰۹۱۲۸۵۱۸۴۱۵

* کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است *

فهرست

۵	● مقدمه ویراستار
۷	● پیشگفتار
۱۳	سرآغاز
۲۳	باب اول: در عدل و تدبیر و رأی
۶۷	باب دوم: در احسان
۹۳	باب سوم: در عشق و مستی و شور
۱۱۱	باب چهارم: در تواضع
۱۳۷	باب پنجم: در رضا
۱۴۷	باب ششم: در قناعت
۱۵۷	باب هفتم: در عالم تربیت
۱۷۱	باب هشتم: در شکر بر عافیت
۱۹۳	باب نهم: در توبه و راه صواب
۲۰۹	باب دهم: در مناجات و ختم کتاب

مقدمه‌ی ویراستار

خواندن هسنری ست ارزندو، دست خواندن به کمال رساندن این هنر است. ارزش این هنر زمانی بارزتر می‌شود که متن موضوع «خواندن» متنی هسنری باشد یعنی شاعر به شیخ نگارش شعر، مارا به اوج لذت هسنری «خواندن» رهنمون می‌گردد چه شعر را آسان تر و دست برتر خواند جس شاعر انخی مقصود واقعی شاعر آن شعر به ما عمیق تر، با کیفیت تر و سریع تر منتقل می‌شود.

به اعتقاد صاحب نظران حکمت و فلسفی ناب ایرانی، از دوره‌ی ظهور هنر و ادبیات از اسلام و تاکنون همواره در قالب شعر تجلی یافته است. رسیدن به این کوه معارف اما، از طریق دست خواندن اشعار بزرگان قله‌های ادب پارسی امکان پذیر است.

آنچه جوانان ما را از صرف وقت و اهتمام در مطالع‌ی اشعار و او این بزرگ و نوابغ بی‌همتای آسمان شکرگرفت این مرز و بوم بازمی‌دارد، دست نخواندن و نتیجه خوب نفهمیدن متون شعری ست. بعد بار ز حسن گنیزی و شیرینی زیباشناختی شعر فارسی، در ترم و آهنگ خیره‌کننده آن است. درک لذت موسیقی بی‌مثالی که در شعر فارسی به ویژه، شاعرانی چون مولانا جلال‌الدین رنخته است، تنها از طریق «خوب خواندن» و «راحت خواندن» امکان پذیر می‌گردد.

بر این بنا کوشیده ایم تا حد امکان با ویرایش دیوان بزرگان ادب سرزمین سخن پروران در «بیل سازی» طرز خواندن اشعار، دقت و اهتمام نماییم. این مهم را از طریق بهتر نوشتن بعضی کلمات و گذاشتن علامت فنی ویرایشی و گاه اعراب و اثره با به انجام رسانده ایم.

اما علی رغم به کار گرفتن بعضی شیوه های نو و ابتکاری در ویرایش این کتاب تا که هجت هر چه بهتر کردن وضعیت «شعرخانی» در شوران عمل آمده، وجود اشتباهات و نقایص را در کار خود مردود نمی دانیم و از عزیزان صاحب نظر در این عرصه انتظار داریم اندیشی و بیان و ابرام.

کاظم عابدی مطلق

بوستان سعدی

مشقت‌ار

همه می‌دانند که شیخ سعدی شیرازی، گذشته از قصاید و غزلیات بی نظیری که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب دیگری به نثر، موسوم به گلستان، و یکی به نظم، معروف به بوستان به نگارش آورده است؛ که شاید بتوان گفت، نه تنها در زبان فارسی، بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت، مثل و مانند ندارد. منظور ما در این جا این نیست که در سبایش آثار جاویدان شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم، چه، گمان داریم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست بردنش به این کار نشاید!

غرض این است که، در این سال، یعنی سال ۱۳۵۶، هجری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوستان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است، فارسی‌زبانان از ظهور این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران، بجز نظم کتاب شاهنامه فردوسی و مثنوی مولانا جلال الدین هیچ واقعه به آن اهمیت نیست - شادی نکنند و سرفرازی‌ها نمایند، و الحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود، کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند، و بخصوص از اینجانب، که خود را ریزه‌خوار خوان نعمت بی دریغ سعدی می‌دانم - یعنی بهترین ساعت‌های عمر خود را در مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام - تقاضا کردند به تهیه نسخه معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود، برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتیم و نسخه گلستان، در بهار این سال به شرحی که در دیباچه آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید و از چاپ درآمد.

اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که، در ترتیب این نسخه هم، تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم؛ با این تفاوت که، چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس نیفتاده و مقید به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است. و به این واسطه، مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه بدل‌ها از نسخه‌های مخصوص بر آن اخبار نماییم. نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند، متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم، در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم، این بود که، در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق تر یافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم؛ جز در جاهایی که مورد اتفاق با اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد، ذوق خود را حکم نه ساخته؛ از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجه دوم اگر نکاتی درخور توجه یافتیم، یا قید اینکه «در نسخه‌های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهمیتی فروگذار نشده باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد نیز در حاشیه قید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود در نسخه‌های کهنه نیست، با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است، احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود.

در یک مورد، در ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و آن در صفحه ۱۷ این کتاب است که، پنج بیت اول صفحه (در این چاپ، چهار بیت آخر صفحه ۲۱۹ و بیت اول صفحه ۲۲۰) در نسخه‌های دیگر بعد از بیت باردهم (بیت هفتم صفحه ۲۲۰) آمده، به عبارت دیگر، محل پنج بیت بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است تغییر داده‌ایم.^۱

تصرف دیگر که در چه گونگی طبع کتاب کرده‌ایم، در عناوین است. چون بسیاری از جاها تنظیم کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند، در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند، لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «وله ایضاً» و امثال آنها. پس چون نه

نسخه‌ها درین عناوین متفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشتیم که عناوین باب‌های ده‌گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است، اختیار کنیم، و درون باب‌ها هر جا که حقیقتاً قصه و داستانی است، حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند، عنوانی اختیار ننموده، به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در این جا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که، در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی نامه» می‌نامند، چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را «سعدی نامه» نامیده‌اند، پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را به قرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند، و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده، بسیار و از آن جمله است: نسخه متعلق به لرد گرینوی، که در موزه انگلستان عکسبرداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط شیخ خوانا نوشته شده، با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست، تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محلّ اعتنای تامّ ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم، آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خطّ نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیّات تصریح کرده که، از روی نسخه اصلی خطّ شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است، چون قدیمی ترین نسخه بی‌ست که ما بدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً همان شیخ اجل را درک کرده است، در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری بسزادر دارد. نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکسبرداری شده و تاریخ کتابت آن ۷۲۱ هجری است. اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست، ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات، می‌نماید که در حدود نیمه

سده هشتم نوشته شده و نسخه‌یی ست قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمندهم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع از قلم افتاد و در عوض، وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می‌باشد، برای استفاده عامه وقف کرده‌اند، یاد کرده، طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قرائن برمی‌آید که در اواخر سده هشتم نوشته شده. این نسخه، گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در این جا لازم است به این نکته اشاره شود که، بوستان این نسخه صحیح‌تر از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است. این نسخه‌ها که بر شمرده در سده هشتم نوشته شده و غیر از اینها نسخه‌هایی دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آنها نیز قابل توجه و از آن جمله است:

کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «خیر الکلام» است (۹۲۳ هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقاملک می‌باشد.

نسخه گراور شده بوستان به خط میرعماد معروف.

گذشته از اینها، بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و طهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق به این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که، در آغاز که شیخ اجل بوستان را سروده، نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان

ادهم نماینده این دو تحریر بوستان می توانند بود. و اگر آنها را اصل و در دو طرف قرار دهیم، بیشتر نسخه های دیگر، با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه های بوستان دیده می شود، غالباً از تصرف خود شیخ باشد، این فکر را نیز تولید می کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه های کهنه معتبر آن کتاب دیده می شود، به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه، با کمال مسرت اظهار می شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده ایم، با اینجانب دستکاری بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهمیتی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه، فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فایده کتاب به آخر آن ملحق ساخته ایم.

امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه های گرانبهای خود را در اختیار ما گذاشتند، ما را به انجام این کار موفق کردند و وظیفه یی ست که با کمال خرسندی ادا می کنیم.

محمدعلی فروغی

دیماه ۱۳۱۶

